

Små kulturhistoriske skatte fra Thy

af Maria Panum Baastrup

I de senere år er der ved hjælp af entusiastiske metaldetektorfolk gjort mange fine fund i den thylandske muld. I denne artikel behandles et af de mere spektakulære fund, nemlig et beslag, som er af karolingisk sølv. Dette lille beslag kan fortælle en historie, som forbinder Thy med den europæiske kulturhistorie.

Rundt om i hele landet bruges mange timer af amatørarkæologer på at gå med metaldetektor. De timelange ture på markerne kan give meget forskellige afkast. Indimellem er heldet med afsøgeren! Det var det eksempelvis i Thisted Museums område, da Peder Laursen gik med detektor på en mark (figur 1) ved Vestervig (Vestervig sogn, Refs herred, Thisted amt).

Her fandt han et smukt beslag, der bestemt ikke er hverdagskost i hverken dansk eller europæisk sammenhæng. Det fine beslag er af sølv – såkaldt karolingisk sølv! Denne artikel omhandler fundet af netop dette pragtbeslag samt en lille håndfuld andre metalsager, der i vikingetiden er hentet til Danmark fra fjernere egne. Til disse importerede sager knytter sig nemlig spændende historier om kejserne på det europæiske kontinent, deres forkærlighed for fortidens storhed og ikke mindst vikingernes aktiviteter udenlands.

Fig. 1. Udbredelseskort over de i artiklen nævnte lokaliteter.

Beslaget fra Vestervig

Beslaget fra Vestervig er rektangulært og sværtstøbt af sølv (figur 2) (inv.nr. THY3719x172). I midten ses en ramme i firpas med en centralt placeret plantemotiv: en akantus-roset med fire blade. Udenom ses et firkantet felt, der også er udfyldt med akantusblade. I hvert af beslagets smalle sider er det forsynet med en plantedekoreret vulst med en centralt placeret blomsterfigur med fire kronblade. På stykkets overflade ses endnu rester af den oprindelige forgyldning, og i nogle af fordybningerne er spor af niello – en sort masse bestående af metalsulfitter (Lønborg 1998:101), hvis egenskab er at skabe kontrast til guldets. Bagsiden er glat og uden dekoration.

I den ene af de korte sider er beslaget forsynet med mindst tre, lettere asymmetriske,

Fig. 2. Det karolingiske sølvbeslag fra Vestervig, for- og bagside (foto M. Baastrup).

gennemboringer, der er boret ned gennem decorationen. I den modsatte side er endnu en sådan gennemboring. På bagsiden ses endnu rester af tre af sølvnitterne samt mulig anordning til sekundær ophæng. Stykket måler 4,2 x 3 cm, og det vejer 25,42 gram. På overfladen kan man se, at det har fået lidt knubs af at ligge i jorden i mange hundrede år.

Karolingisk sølv

Der er ingen tvivl om, at beslaget fra Vestervig skal dateres til vikingetiden, det vil sige perioden fra ca. 750/775-1050 f.Kr. I forbindelse med beslaget er det især 800-årene, der er interessante. Netop i dette århundrede var Frankerriget den dominerende magtfaktor i Vesteuropa. 800-årenes Frankerrige kaldes også for det karolingiske rige efter karolingerfyrste Karl den Store, der fik magten over hele Frankerriget i 771, og som juledag i år 800 blev kronet som kejser af paven i Rom (f.eks. Collins 1999:278ff.). Denne begivenhed kom til at sætte den tids europæiske dagsorden. Det, efter Romerrigets fald, splittede Vesteuropa var i løbet af få århundreder blevet omformet og samlet i ét rige med én kristen kejser. Paven var den øverste kirkelige myndighed, og kej-

seren var den verdslige overherre samt kirkens beskytter. Karl den Store besad stor militær begavelse, og han kunne derfor genskabe en centraliseret europæisk regeringsmagt. Dette skabte et behov for en stor administration i et hidtil ukendt omfang, og kejseren oprettede et nyt hof i Aachen, i det nuværende Tyskland, med et palads og en domkirke (f.eks. Jensen 2004:268ff., Baastrup 2006). Her blev tilknyttet skriftkyndige, der blandt andet studerede de latinske skrifter, og her blev også tilknyttet værksteder, der blomstrede op i forbindelse med hans palads i Aachen og i klostrene rundt omkring i riget. Karl den Store regerede sit rige via mange lokale grever, der ofte var af kongelig byrd, og som var del af et internationalt aristokrati (f.eks. Steuer 1989:100). Indkomsterne opnåede man via erobring- og plyndringstogter samt tributopkrævning – regelmæssig beskatning eksisterede ikke (Ullmann 1969:15). (Figur 3)

Selv om Karl den Store var en dygtig leder og strateg, var der flere faktorer, der gjorde hans rige ustabil. De mange forskellige etniske grupper det bestod af, økonomien der tog udgangspunkt i villaen (gården) som en selvforsynende enhed frem for en decideret handelsøkonomi, den militære organisation

der i høj grad var præget af det lokale aristokratis troskab til kejseren og den manglende bydannelse (Tvarnø 1993:96). Der var brug for elementer i samfundet, der kunne binde det sammen! Derfor forsøgte Karl den Store at indpasse riget under en fælles karolingisk identitet. I stedet for »normale« integrationstrategier, såsom militær og veludviklet statsforvaltning der begge var svage i det karolingiske rige, valgte Karl at dyrke to vigtige ideer, nemlig at det karolingiske rige var det genfødte Romerrige, og at karolingerne var guds udvalgte folk. På denne måde søgte han

at benægte kløfter i det sociale system (f.eks. Moreland & Noort 1992).

Han prøvede med andre ord at forene sit splittede rige ved fremelske fællesskabet i det at have en fælles fortid og kultur – altså det fælles romerske ophav. Denne opblomstring af interessen for fortidens Romerrige kalder man også den karolingiske renæssance eller Renovatio (f.eks. Lennartsson 1999:435, Westermann-Angerhausen 2006:107).

Et af de motiver, som Karl den Store især var begejstret for, var det såkaldte »akantus-motiv« (f.eks. Lennartsson 1999, Wamers 1985:73,

Fig. 3: Statue af Karl den Store fra moderne tid. Denne statue, der er placeret i Paris lige uden for Notre Dame kirken, er et godt eksempel på en moderne hyldest af Karl den Store (foto M. Baastrup).

Fig. 4: Foto af henholdsvis akantus-plante, fotograferet i Tisvilde sommeren 2006 og et af de karolingiske sølvbeslag fra Duesminde-fundet. Bemærk den slående lighed mellem beslagets akantus-dekoration og plantens udseende (foto: M. Baastrup/Nationalmuseet).

Ypey 1968:188). Et plantemotiv med rødder tilbage til den antikke verden som også var meget anvendt i Romerriget (Lennartsson 1991:435). Ved at benytte dette gammelkendte motiv i produktionen fra sine hofværksteder kunne Karl den Store sætte en form for lighedstegn mellem sin egen tid og fortidens Romerrige – han var Roms arvtager og han omgav sig med »romerske genstande«. (Figur 4)

På beslaget fra Vestervig ser vi netop dette plantemotiv – det dækker faktisk det meste af dekorationsfladen. På grund af beslagets udsmykning og udformning kan vi afgøre, at det er fremstillet i 800-årene i et af karolingernes hofværksteder og siden hen hentet til Danmark.

Sølvbeslag, som det fra Vestervig, blev hyppigt anvendt i forbindelse med de karolingiske krigeres militære udstyr i sværdophænget (f.eks. Klæsøe 1995:109f.). Det var ikke alle soldater forundt at have så kostbart udstyr, så vi må forestille os, at udstyret var knyttet til de højere sociale lag.

Andre fund af karolingisk sølv i Danmark

Beslaget fra Vestervig er ikke det eneste karolingiske sølvfund fra Danmark. Flere enkeltfund er gjort rundt omkring i landet, men det største samlede fund er fra Duesminde på Lolland (Schilling 2003, Schilling 2005, Wamers 2005), hvor detektorfører Boje Hansen i 2002 var årsag til, at man fandt en sølvskat på hele 1,3 kg sølv. Efter den forudgående detektorafsøgning lavede Lolland-Falsters Stiftmuseum en arkæologisk undersøgelse på stedet. Det viste sig hurtigt, at her var tale om en samlet nedlæggelse af sølvet – et såkaldt depot- eller skattefund. I alt indeholdt skatten omkring 50 enkeltstykker – det præcise antal er dog problematisk at anslå, da flere dele er meget fragmenterede efter deres ophold i jorden. Hovedparten

af fundet består af karolingisk sølv; forskellige beslag fra militær udrustning, men den indeholder også skandinavisk fremstillede beslag, der synes at efterligne de karolingiske sager. Skatten er formentlig blevet nedlagt i anden halvdel af 900-årene. Det tyder både sammensætningen af genstandene samt det slid de har opnået på (Wamers 2005:142). (figur 5)

Hvorfor og hvordan kom sølvet til Danmark?

Det er nu slået fast, at beslaget fra Vestervig, og dets artsfæller i Duesminde-skatten er

produceret hos karolingerne på kontinentet i 800-årene, men hvordan er det efterfølgende endt i den jyske muld så langt fra sit oprindelige udgangspunkt?

Her bliver vi nødt til at se på vikingernes kontakter ud i verden.

Mange associerer vikingerne med plyndringer, vold og overgreb, når man tænker på deres aktiviteter i udlandet. Det er dog også ofte netop disse aktiviteter, der nævnes i de skriftlige kilder, der er til rådighed, når kontakterne mellem Kontinentet og Skandinavien skal belyses. Men de skriftlige kilder er sammensatte og komplicerede. Alligevel findes en

Fig. 5: Det samlede fund af karolingisk sølv fra Duesminde på Lolland. Bemærk det treflagede beslag der ses forrest til venstre i billedet (foto: Nationalmuseet).

del beretninger om skandinavernes færden i de af de vesteuropæiske lande, der havde en skriftkultur. En af de væsentligste kilder er de frankiske rigsårbøger (*Annales Regni Francorum*), der er påbegyndt i Karl den Stores regeringsperiode og som dækker perioden 741-829. Efterfølgende resulterede opsplittningen af det karolingiske rige (i 843) i en vestfrankisk (*Annales Bertiniani*) og en østfrankisk udgave (*Annales Fuldenses*). Mange af disse skriftlige kilder nævner plyndringer og angreb, og fra eksempelvis *Den Angelsaksiske Krønike* ved vi, at skandinaver allerede i 787 angreb den sydøstengelske kyst, efterfulgt af det legendariske angreb på det nordøstengelske Lindisfarne Kloster i 793 (f.eks. Garmonsway 1967:54ff.). Fra kilderne ved vi yderligere, at skandinaverne (eller »normannerne« som de også kaldtes) fra første halvdel af 800-årene satte voldsomme angreb ind forskellige steder på Kontinentet, og i perioden 834-844 ses, ifølge Capelle (2005:107ff.), en øget plyndringsaktivitet af handelsrelaterede lokaliteter med centrum i området omkring Dorestad, Holland. Af andre eksempler kan angreb på Toulouse, Frankrig, i 844 nævnes, samt et angreb året efter på Paris, herefter tiltog angrebene (Wamers 1997:11f., Klæsøe 1999:127). Det er dog ikke kun denne form for konfliktprægede kontakter, der er at finde oplysninger om i de skriftlige kilder. Fra koncise kloster- og rigsannaler findes beskrivelser af Sydskandinavisk-kontinentale kontakter mellem diplomater fra hhv. det karolingiske hof og den danske kongeslægt, der blandt andet overbringer og modtager gaver. Endvidere findes oplysninger om, at to frankiske udsendinge, greverne Theothar og Rodmund, i 823 bliver sendt til det danske hof for at skaffe informationer om de interne tronstridigheder (Wamers 2005:159). De diplomatiske kontakter blev plejet, så gidsler kunne udveksles, og unge skandinaver kunne modtage uddannelse (inklusiv dåb) ved det frankiske hof. Kejserne,

især Karl den Stores søn og efterfølger Ludvig den Fromme, var jævnligt involveret i de danske magt- og tronstridigheder, og han forsøgte at præge udviklingen i Norden. Et højdepunkt var, da den danske regent Harald Klak besøgte karolingerne i Ingelheim, Mainz i 826, hvor han blev døbt og modtog kostbare dåbsgaver (Wamers 2005:159ff.). De skriftlige kilder skal altid tages med forbehold – de er skrevet af den ene part, der er subjektiv, men trods alt giver de et billede af, at forbindelserne mellem de to parter blandt andet indbefattede: diplomatiske og politiske udvekslinger, deltagelse i forskellige konflikter som »lejesoldater«, befæstninger og plyndringer af byer, klostre og kongsgårde, skatteopkrævning fra vikingernes side på Kontinentet, men også fjernhandel og mere fredeligt samkvem afspejles (Wamers 2005:159ff.). Beslaget fra Vestervig kan altså være faldet i hænderne på en viking af flere årsager: måske er det en del af et større plyndringsbytte, betaling til en viking der har været ansat som lejesoldat eller en gave fra en allieret. Under alle omstændigheder er det et meget konkret vidnesbyrd om den kontakt, der var mellem karolingerne og vikingerne – venlig såvel som fjendtlig.

Vikingerne efterligninger af karolingiske sager

Der kan næppe være mange meninger om, at de karolingiske sager er smukke, og både karolingerne planteornamentik samt nogle af deres genstandstyper blev da også efterlignet i stor stil af vikingetidens håndværkere i Skandinavien, der formentlig har delt dette synspunkt. Et at de mest oplagte eksempler på dette, er de karolingiske såkaldte treflignede beslag, der fungerede som sværdskelebeslag i den militære udrustning. (Figur 6)

Der er en meget tydelig formgivningsmæssig sammenhæng mellem disse militære beslag og

Fig. 6: Foto af trefliget beslag produceret af en skandinavisk viking efter karolingisk forbillede. Bemærk ligheden med det trefligede beslag fra Duesminde (på figur 5). Fundet i Øster Vandet.

de nordisk producerede trefligede spænder – et forhold som Sophus Müller i 1880 var den første til at påpege (Müller 1880:349ff.). De karolingiske trefligede beslag er oprindeligt tiltænkt den mandlige sfære, men når formgivningen introduceres og efterlignes i Skandinavien, bliver de til kvindesmykker (Klæsøe 1999:103). Som Wamers (2005:173) skriver, bliver »military look« en ny damemode. Kopiering af karolingernes formgivning er dog ikke et isoleret fænomen, eksempelvis ser vi også karolingiske imitationer i det slaviske område (Lennartsson 1999:545).

Men hvordan skal vi forklare, at man i vikingetiden »lånte« dekorative elementer og formgivning fra lidt fjernere egne? -vikingerne havde jo allerede rigeligt med hjemlige dekorative elementer at vælge mellem. Det er naturligvis svært at påvise rent arkæologisk. Men man kunne forestille sig, at vikingerne var imponerede over supermagten i syd – karolingernes verden, og gerne ville tage nogle af disse elementer til sig. Det ville i hvert tilfælde kunne forklare, hvorfor en af karolingerne meget karakteristiske type militær beslag efterlignes og masseproduceres i Norden. Wamers

(2005:177) påpeger, at vi også i det 20. århundrede, ser at elementer og beklædningsdele fra den militære verden overføres til den civile; hvor noget så hverdagsagtigt som en base-ball kasket oprindeligt stammer fra den amerikanske militære udrustning.

Sekundært omarbejdede sager

Vikingerne nøjedes ikke med blot at efterligne de karolingiske sølvsager. Fik de selv fat i sølvsagerne kunne de også vælge at omarbejde dem til nye genstandstyper. Således ser en stor del af sølvsagerne fra den førnævnte Duesminde-skat ud til, sekundært, at være omarbejdet til nye typer genstande (Wamers 2005:142). Eksempelvis er et remspænde omarbejdet til en form for hængesmykke, og flere rembeslag er tilføjet øskener, så også de kunne bæres i en kæde eller lignende. Omarbejdning af genstande indebærer, at man foretager fysiske ændringer. Man tilpasser den til sit eget formål eller tildeler den eventuelt en helt anden funktion end den oprindeligt tiltænkte. En sekundær omarbejdning ses ofte som efterfølgende tilføjede nåleanordninger, ophængningsøskener, gennemboringer, nitter (der for så vidt ikke kan tilskrives entydige reparationsspor) ofte i forbindelse med loddemærker eller rustspor

Fig. 7: Korsemaljefibel fra 800-årene fundet ved Nors (foto: M. Baastrup).

Fig. 8: Korsemaljefibel af type Frauenhofen fra perioden 950-1050, fundet ved Øster Vandet (foto: M. Baastrup).

på bagsiden samt bortfilede partier såvel som fjernelse af andre primære konstruktioner (se Wamers 1985:40). Også beslaget fra Vestervig ser ud til at være omarbejdet til en ny genstandstype. Flere steder er der boret huller igennem stykket, hvorved man har forulempet forsides blomstermotiv. En sådan uelegant handling må være sekundær, da den oprindelige håndværker næppe ville have lagt hånd på sit eget værk på denne vis. Om beslaget fra Vestervig er blevet omarbejdet til en fibel, en ny type beslag eller et hængesmykke lader sig ikke afgøre. Formentlig har man værdsat stykket i en sådan grad, at man ville gøre en indsats for at omarbejde det til en genstand, man kunne smykke sig med, så også andre kunne se, at

Fig. 9: Stjerneformet fibel fra perioden efter 900 fundet ved Øster Vandet.

man var i besiddelse af et af karolingernes små kunstværker.

Andre fine importerede fund fra Thyområdet

Det fine sølvfund fra Vestervig er ikke det eneste importfund fra Thisted Museums område. Andre detektorfund, der oprindeligt stammer fra det europæiske kontinent i vikingetiden, kan også nævnes. Eksempelvis tre små vidnesbyrd om andre udenlandske kontakter – nemlig tre små fibler eller brocher af bronze. Den ene fibel er en såkaldt korsmaljefibel (2,0 cm i diameter, inv.nr. THY5052x5) (figur 7) – en cirkulær fibel dekoreret med et korsmotiv i emalje, den dateres, som sølvbeslaget, til 800-årene (f.eks. Wamers 1994:50ff., Baastrup 2008). Den er fundet ved Nors (Nors sogn, Hillerslev herred, Thisted amt) af Tom Kæseler. Den anden er også en korsmaljefibel (2,3 cm i diameter, inv.nr. THY5045x2), men af den såkaldte type Frauenhofen, der dateres en smule senere til perioden 950-1050, det vil sige de sidste hundrede år af vikingetiden (Wamers 1994:82f.) (figur 8). Den er fundet ved Øster Vandet (Øster Vandet sogn, Hillerslev herred, Thisted amt) af Chris Jarvis. Den sidste fibel er stjerneformet med otte takker (20 cm i diameter, inv.nr. THY5045x14). Den dateres en smule bredere, til århundrederne efter 900 (Baastrup 2008). Den er, som den

forrige fibel, også fundet ved Øster Vandet af Amund Segerhard (figur 9). Det er urealistisk, at disse små fibler af »billig« bronze har været gentand for systematiske plyndringer, som det karolingiske sølv i princippet kunne være. Så hvor det karolingiske sølvbeslag både kan være kommet til Danmark via fredelige og ufredelige kontakter, synes de tre små fibler udelukkende at være kommet hertil ad fredelig vej, enten i forbindelse med handel, gavegivning, i kølvandet på eventuel kristenmission, fastgjort til udenlandske gæsters klædedragt eller måske er de erhvervet som små souvenirs af en rejsende?

Det er ikke småting, der kommer for dagen, når detektorfolket går ture over markerne – det er de fine fund fra denne artikel meget håndgribelige beviser på. Mange af disse fund giver nyt brændstof til forskningen, og vi må derfor håbe, at der også i de kommende år vil blive gjort fine fund i mulden, således at vi skridt for skridt kan komme endnu nærmere fortidens samfund, og vi kan fortsætte det gode samarbejde mellem detektorfolk og museer.

Maria Panum Baastrup

Født 1979. Mag. art. i forhistorisk arkæologi fra Københavns Universitet. Ph.D.-stipendiat på Nationalmuseet.

Litteratur:

Albrechtsen, E. 1976. *Vikingerne i Franken. Skriftlige kilder fra det 9. århundrede*. Odense.

Annales Bertiniani, i oversættelse af Albrechtsen, E. 1976. *Vikingerne i Franken. Skriftlige kilder fra det 9. århundrede*. Odense. 27-61.

Annales Fuldenses, i oversættelse af Albrechtsen, E. 1976. *Vikingerne i Franken. Skriftlige kilder fra det 9. århundrede*. Odense. 94-113.

Annales Regni Francorum, i oversættelse af Rau, R. (red.). 1968. *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*, bind V. Darmstadt, 1968.

- Baastrup, M.P. 2006. Karl den Store og romerske søjler på europatur. I: Petersen, E.B., Tirsted, O., Lyngstrøm, H., & Storgaard, B. (red.). *Fra Vandkunsten til Vestpynten af Amager*. SAXO-instituttet, Københavns Universitet. 87-91.
- Baastrup, M.P. 2008 (in press). Småfibler af karolingiske og ottonske typer i Danmark. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 2006.
- Capelle, T. 2005. Ungebetene Gäste. I: Wamers, E. (red.) 2005. *Die Macht des Silbers. Karolingische Schätze im Norden. Katalog zur Ausstellung im Archäologischen Museum Frankfurt und im Dom Museum Hildesheim*. Regensburg. 107-111.
- Collins, R. 1999. *Early Medieval Europe 300-1000*. Edinburgh.
- Garmonsway, G.N. 1967. *Anglo-Saxon Chronicle. Translated and introduced by G.N. Garmonsway*. New York.
- Jensen, J. 2004. *Danmarks Oldtid. Yngre Jernalder og Vikingetid 400 – 1050 e.Kr.* København.
- Klæsøe, I. S. 1995. Det trefligede beslag fra Trabjerg Bakker og andre detektorfund. I: Bender Jørgensen, L. & Eriksen, P. (red.). *Trabjerg en vestjysk landsby fra vikingetiden*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXXI:1. 107-119.
- Klæsøe, I.S. 1999. Vikingetidens kronologi – en nybearbejdning af det arkæologiske materiale. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1997. 89-142.
- Lennartsson, M. von. 1999. Karolingische Metallarbeiten mit Pflanzenornamentik. *Offa* 54/55 1997/98. 431-619.
- Lønborg, B. 1998. *Vikingetidens metalbearbejdning*. Fynske Studier 17. Odense.
- Moreland, J. & Noort, R. 1992. Integration and social reproduction in the Carolingian Empire. *World Archaeology*, vol. 23, nr. 3. 1992. 320-334.
- Müller, S. 1880. Dyreornamentikken i Norden, den Oprindelse, Udvikling og Forhold til samtidige Stilarter. En arkæologisk Undersøgelse. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*. 185-405.
- Schilling, H. 2003. Duesmindeskatten. *SKALK* 2003:6, 5-12.
- Schilling, H. 2005. Der Silberschatz von Duesminde. I: Wamers, E. (red.) 2005. *Die Macht des Silbers. Karolingische Schätze im Norden. Katalog zur Ausstellung im Archäologischen Museum Frankfurt und im Dom Museum Hildesheim*. Regensburg. 127-128, 143-148.
- Steuer, H. 1989. Archaeology and History: Proposals on the Social Structure of the Merovingian Kingdom. I: Randsborg, K. (red.). *The Birth of Europe. Archaeology and Social Development in the First Millennium A.D.* Analecta Romana Instituti Danici, Rom. 100-122.
- Tvarnø, H. 1993. Karolingerriget – et imperieforsøg. I: Carsten, M., Frese, J., Mentz, J., Olsen, A. og Olsen, J. (red.), *Menneske samfund historie*. København.
- Ullmann, W. 1969. *The Carolingian Renaissance and the Idea of Kingship*. London.
- Wamers, E. 1985. *Insularer Metallschmuck in Wikingerzeitlichen Gräbern Nordeuropas. Untersuchungen zur Skandinavischen Westexpansion*. Offa-Bücher 56. Neumünster.
- Wamers, E. 1994. *Die Frühmittelalterlichen Lesefunde aus der Löhrrstrasse (Baustelle Hilton II) in Mainz*. Mainzer Archäologische Schriften Band I, Mainz.
- Wamers, E. 1997. Insulære importfund i vikingetidens Skandinavien og spekulationer om Norges samling. I: Fleming Krøger (red.). *Rikssamlingen: Kongemagt og Høvdingmakt. Historisk seminar i Karmøy 6. og 7. juni 1996*. Karmøy. 8-21.
- Wamers, E. (red.) 2005. *Die Macht des Silbers. Karolingische Schätze im Norden. Katalog zur Ausstellung im Archäologischen Museum Frankfurt und im Dom Museum Hildesheim*. Regensburg.
- Westermann-Angerhausen, H. 2006. The Carolingian Objects. I: Horn Fuglsang, S. & Wilson, D.M. (red.). *A Viking gold treasure on the ninth century*. Acta Ad Archaeologiam Et Artivn Historiam Pertinentia, vol. XIV. 103-118.
- Ypey, J. 1968. Fundstücke mit anglo-karolingischer Tierornamentik in niederländischen Sammlungen. *Berichten Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek* 18, 1968. 175-191.